

РЕНТАБЕЛЛИГИ ПАСТ КОНЛАРНИ ХЎЖАЛИК ФАОЛИЯТИГА ЖАЛБ ҚИЛИШДА ХАЛҚАРО ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Аллабергенов Муҳаммадали Русланбек ўғли

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси Магистранти

Аннотация: Мазкур мақолада рентабеллиги паст бўлган конларни хўжалик фаолиятига жалб қилиш соҳасида мавжуд бўлган муаммолар, табиий бойликлар учун солиқ ставкаларининг юққорили, мамлакатимизга хорижий инвесторларини жалб қилишда солиқларнинг роли ва табиий бойликларни ўзлаштириш бўйича жорий қилиниши лозим бўлган енгиликлар тўғрисида таклиф ва тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар: ресурс солиги, недра солиги, бюджет, солиқ маъмурчилиги, солиқ салоҳияти, норматив таҳлил, позитив таҳлил, солиқ юки, репрезентатив солиқ ставкаси, ўртача ставка солиқ ҳисоботи, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари, солиқ ставкаси. конлар, хорижий инвесторлар, геологик қидирув ишлари, ер қаъри, лицензия, Европа тикланиши ва тараққиёт банки, BCG (Boston Consulting Group), IMF.

Кириш.

Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясининг асосий вазифаларидан бири геология-қидирув ишлари ҳажмини кескин ошириш, соҳага хусусий инвесторлар ва илғор хорижий компанияларни кенг жалб қилиш орқали юқори даражада қўшимча қиймат яратишдан иборат.

Бугунги кунда фойдали қазилмаларининг турлари бўйича захира ва ресурсларни 20 тургача кўпайтириш ҳамда ривожлантириш дастурларига 2022 йилда 1 000,0 млрд.сўм, 2023 йилда 2 127,5 млрд.сўм ҳамда 2024 йилда

2 446,6 млрд.сўм маблағ ажратиш устувор вазифа қилиб белгиланган¹.

Шунингдек, ер усти тоғ-кон геология қидирув ишлари ҳажмини 2022 йилда 280,9 минг метр кубга, 2023 йилда 385,0 минг метр кубга, 2024 йилда 407,0 минг метр кубга етказиш белгиланган².

Бундан ташқари сўнгги икки йил давомида кон-металлургия тармоғининг йирик корхоналарини жадал ривожлантириш, модернизация қилиш ва ишлаб чиқаришни кенгайтиришга қаратилган узоқ муддатли дастурлар қабул қилинди. 2026 йилгача “Навоий КМК” ДҚда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини 30 фоизга, “Олмалиқ КМК” АЖга 2,9 млрд. АҚШ доллари миқдорида инвестициялар жалб этиш ва 2023 йилгача мис ишлаб чиқариш ҳажмини 28 фоизга, рух ишлаб чиқариш ҳажмини 75 фоизга ошириш кўзда тутилган³.

Ўзбекистон Республикасида стратегик турдаги фойдали қазилмаларнинг асосийси давлат корхоналари томонидан қазиб олинади.

Ер ости бойликлари тўғрисидаги қонунчилик нормаларига кўра, стратегик турдаги фойдали қазилмалар — олтин, кумуш, мис, кўрғошин, рух, волфрам, уран, платина ва платиноидлар, нодир металллар ва нодир элементлар, темир, марганец, углеводородлар (нефть, газ, конденсат), кўмир, ёнувчи сланецлардан иборат⁴.

Мазкур турдаги фойдали қазилмалар жойлашган ер қаъри участкаларини геологик жихатдан ўрганиш фақатгина давлат бюджетидан молиялаштирилладиган ривожлантириш дастурлари маблағлари ҳисобига амалга оширимоқда. Геологик қидирув даврида солиқлар ва бошқа тўловларнинг тўланиши қидирув ўтказилмаган ҳудудларни ўрганишни рағбатлантирмасдан қолмоқда.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг “2022 йил учун Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети тўғрисида»ги қонуни ижросини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-73-сон қарори.

² Ўша ерда.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги “Кон-металлургия тармоғи корхоналари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4121-сон қарори.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ер қаъри участкаларидан фойдаланиш ҳуқуқи учун лицензиялар бериш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 23 июндаги 403-сон қарори

Бугунги кунда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари юқорилиги сабабли хорижий инвесторларни янги конларни ўзлаштиришга сармоя киритишни рағбатлантирмапти. Аксинча фаолият юритаётган компаниялар фақат фойдали қазилмалар юқори таркибли конлардан қазиб олишга ҳаракат қилиб, паст рентабелли конлар ўзлаштирилмай қолмоқда.

Шунингдек, углеводород хом ашёси бўйича ставкаларнинг юқорилиги маҳсулот тақсимотига оид битимлар доирасида бошқа ставкаларни жорий қилган ҳолда иш олиб бориш тизимини яратиб берди.

Маҳсулот тақсимотига оид битимлар бўйича қисқача маълумот берадиган бўлсак, ушбу хужжат шартнома ҳисобланиб, унга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси ҳақ олиш асосида ва муайян муддатга чет эллик инвесторга битимда кўрсатилган ер қаъри участкасида конларни аниқлаш, қидириш ва фойдали қазилмаларни қазиб чиқариш ҳамда шулар билан боғлиқ бўлган ишларни олиб бориш учун мутлақ ҳуқуқлар беради, инвестор эса ушбу ишларни ўз маблағлари ҳисобига ва таваккал қилиб амалга ошириш мажбуриятини олиши тушунилади. Фойдали қазилмаларни геологик жиҳатдан ўрганиш даврида ҳали аниқланмаган фойдали қазилма учун имзоли бонус геология қидирув ускуналари учун божхона божлари ҳамда ер солиқлари ундирилиш амалиёти мавжуд эди.

Ўтган давр давомида Ўзбекистонда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг юқори ставкалари амал қилиб келинган, масалан олтин (25%) ва мисга (15%) ислохотларнинг кейинги босқичларида давлат корхоналарига 15%гача, ва хусусий секторга 10%гача пасайтирилди, нефт учун – 20%, газга – 30% миқдорида солиқ солиниб келинди. Мазкур солиқ тури бўйича солиқ базасини аниқлашда конни (қудуқ) рентабеллигини инобатга олинмаган шу сабадан кам даромадли соҳаларга инвестиция киритишга сунъий тўсиқ юзага келган.

Қозоғистон Республикаси ва Россия Федерациясидаги каби фойда солиғи ва ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари жуда ҳам бир-бирига зид бўлмаслиги лозим акс ҳолда ҳудудга чет эл капиталини

киритилишнинг муқобил йўналишларини излаб топишга зарурат туғдиради.

1-жадвал

Дунё мамлакатларида корпоратив солиқ ставкалари қандай

Мамлакатлар	Корпоратив солиқ		
	Фойда солиғи ставкаси	Дивиденд солиғи ставкаси	Умумий ставка
Ўзбекистон			
Россия			
Қозоғистон			
Армания			
Озарбажон			
Беларусия			
Қирғизистон			
Тожикистон			
Туркменистон			
Молдавия			
Украина			

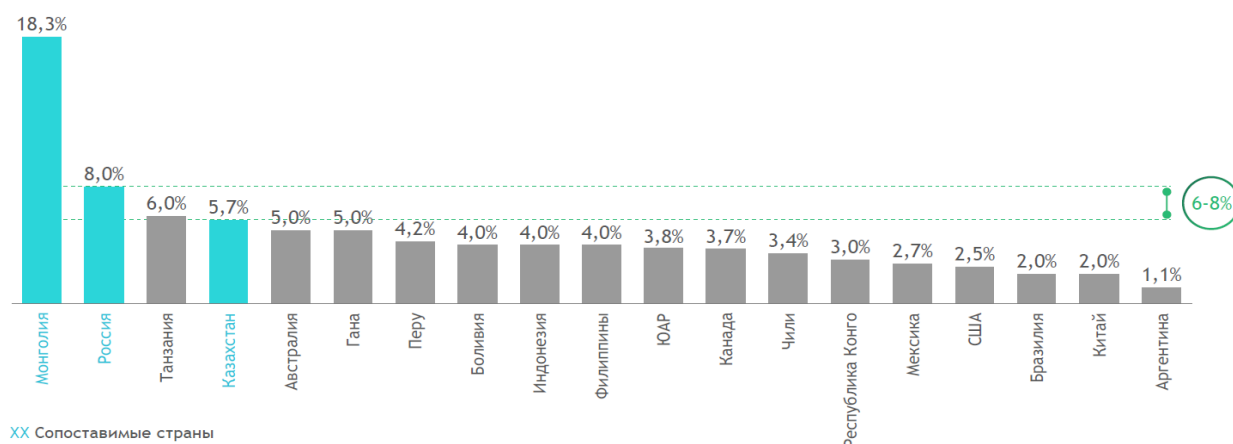
Мазкур 1-жадвал маълумотларида солиқнинг умумий ставкаси Ўзбекистон Республикасида кўшни мамлакатлардан Россия, Қозоғистон, Тожикистондан сезиларли даражада паст эканлиги кўриниб турибди.

Кам рентабелли конларни ишалаб чиқариш жараёнига кенг жалб этиш мақсадида геологик кидирув ишларини амалга оширувчи хорижий компанияларга энгилликлар жорий қилинади. Қазиб олинган (ажратиб олинган) қора, қимматбаҳо, рангли ва радиоактив металллар, шунингдек, ноёб ва ноёб ер элементларини ҳақиқатда реализация қилиш ҳажмини солиқ солиш объекти сифатида инобатга олиш тизими белгиланди. Углевроддор ва металллар учун солиқ базасини аниқлашда ушбу фойдали қазилмаларни ўртача олинган реализация қилиш баҳосидан келиб чиқиб ҳисоблаш амалиётига

бархам берилди.

1-расм

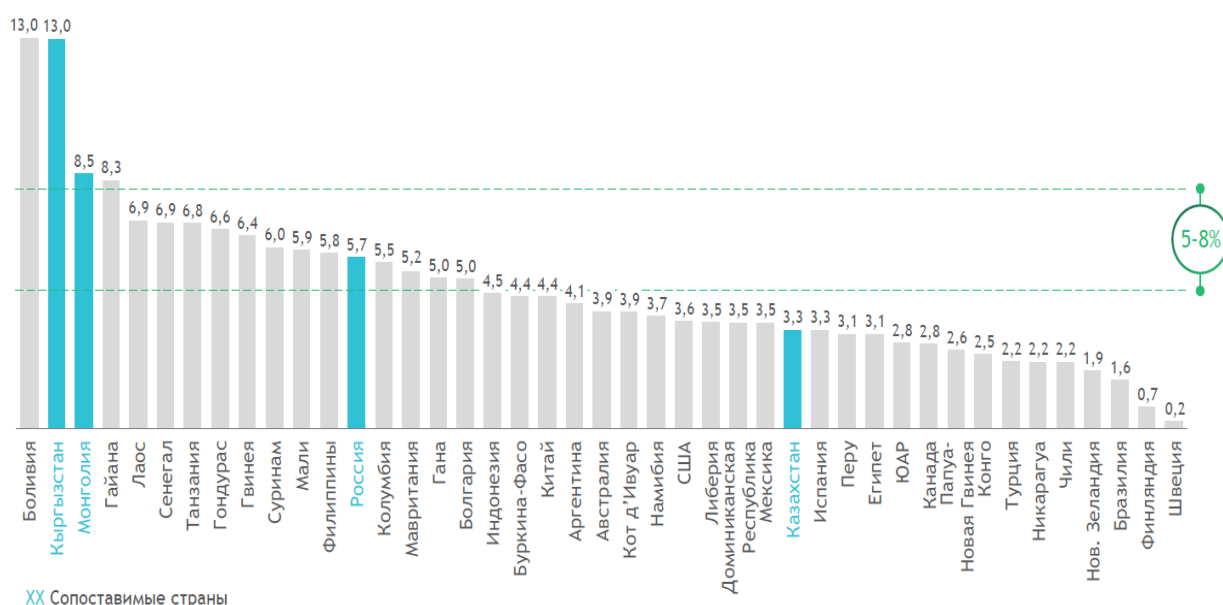
Дунё мамлакатларида мисга ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкаси, %да*

1-расм маълумотларидан кўришиб турганидек, дунё бўйича мисга ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкаси зрча ҳисобда 6-8 фоизни ташкил қилиб, энг юқори ставка Монголияда 18,3%га тенг бўлса, Аргентинада ушбу маҳсулот учун солиқ ставкаси 1,1%ни ташкил қилади.

2-Расм.

Дунё мамлакатларида олтинга ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкаси, %да*

2-расм маълумотларидан кўринадик дунё мамлакатлари бўйича олтин

учун солиқ ставка ўртача ҳисобда 5-8%ни ташкил қилмоқда. Таққослаш учун мисол қиладиган бўлсак, Россияда 5,7%ни, Қозоғистонда 3.3%ни, Туркияда 2,2%ни ташкил этган.

5. Хулоса ва таклифлар.

Мавзу бўйича ўрганишлар асосида қуйидаги хулоса ва таклифлар шакллантирилди:

1. Кам рентабелли конларни ўзлаштириш амалиётини кенг қўллаб, маҳсулот тақсимотида оид битмлар доирасида конларни муайян муддатга чет эллик инвесторга битим асосида бериш амалиётини бекор қилиш;

2. «Netback» механизми бўйича дастлабки ишлов бериш, қайта ишлаш ва транспортда ташиш ҳаражатларини солиқ солиш ёки солиқ базасини аниқлаш мақсадида тўлиқ автоматлаштириш.

ADABIYOTLAR/LITERATURA/REFERENCE:

1. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси- Тошкент: Ғафур Ғулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.

2. Солиқ қўмитаси маълумотлари. www.soliq.uz.